

Stanisław Kowalczyk, *Ciało człowieka w refleksji filozoficznej*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II 2009, ss. 206.

Człowiek od samych początków swojego rozwoju, zarówno rozwoju gatunku ludzkiego, jak i rozwoju indywidualnej istoty ludzkiej, uświadamia sobie fakt posiadania własnego ciała i konsekwencje z tym związane, takie jak głód, ból, zimno, możliwości poznawania otaczającego świata. Nie dziwi zatem to, iż ciało stało się jednym z pierwszych zagadnień poruszanych przez starożytnych myślicieli, z czasem zaś zrozumienie natury człowieka okazało się problemem głównym i podstawowym, a jednocześnie bardzo kontrowersyjnym, którego prób rozwiązania podejmowali się kolejni filozofowie. Próby takie podejmowane są nadal w ramach systemów światopoglądowych funkcjonujących w czasach obecnych, a zagadnienie cielesności człowieka jest dziś szczególnie mocno akcentowane wobec rozpowszechnionego kultu wartości witalnych (młodość, uroda, zdrowie) i w dużej mierze kreowanego przez rynek świata przyjemności związanych z zaspokajaniem podstawowych potrzeb ciała (sztuka kulinarna, moda w ubiorze, tzw. przemysł erotyczny). O tym, czy ciało ludzkie było uznawane za ważne w klasycznej filozofii i co z tego wynika dla współczesnego (i przyszłego) człowieka i społeczeństwa, można dowiedzieć się między innymi z recenzowanej książki Stanisława Kowalczyka. Jest to najnowsza pozycja tego Autora – pozycja ważna i warta omówienia.

Ksiądz Stanisław Kowalczyk, profesor i wieloletni kierownik Katedry Filozofii Społecznej na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, jest filozofem społecznym, wybitnym znawcą systemów filozoficznych, autorem wielu książek i artykułów z różnych subdyscyplin filozoficznych oraz propagatorem personalizmu – systemu filozoficznego wywodzącego się z myśli chrześcijańskiej i zgodnego z nauką Kościoła katolickiego. Wśród prac Kowalczyka można odnaleźć pozycje poruszające zagadnienia filozofii społecznej, filozofii wolności, sportu, kultury, filozofii polityki, aksjologii czy filozoficznych podstaw demokracji. Do kanonu literatury z zakresu wiedzy o poszczególnych zagadnieniach podejmowanych na gruncie filozofii oraz wiedzy o założeniach personalizmu przeszły takie książki Kowalczyka, jak *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego* (1979, wyd. 2. 1986, wyd. 3. 1995), *Filozofia Boga* (1972, wyd. 2. 1980, wyd. 3. 1993, wyd. 4. 1998, wyd. 5. 2001) czy *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej* (Lublin 1994, wyd. 2. 2005). Z innych ważnych prac tego Autora można wymienić *U podstaw demokracji. Zagadnienia aksjologiczne* (2001), *Elementy filozofii i teologii sportu* (2003), *Filozofia kultury. Próba personalistycznego ujęcia problematyki* (1996, wyd. 2. 2005, wyd. w języku niemieckim 1998), *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej* (2006), *Zarys filozofii polityki* (Lublin 2008). Prace Kowalczyka dotyczą zagadnień z obszaru filozofii, ale zawarte w nich wnioski są ważnymi postu-

latami dla teorii i praktyki nauk społecznych, co sprawia, że ich adresatami są nie tylko osoby zainteresowane filozofią, lecz także socjologowie, pedagodzy, psychologowie czy prawnicy.

We wstępie do swojej najnowszej pracy Kowalczyk wymienia pozycje z literatury polskiej i światowej dotyczące koncepcji ciała ludzkiego, w których cielesność interpretowana jest pod kątem antropologii filozoficznej, historii, nauk przyrodniczo-empirycznych, socjologii, antropologii kulturowej i w aspekcie biblijno-teologicznym. Monografia – jak wskazuje sam Autor – służyć ma doprecyzowaniu, wyjaśnieniu i reinterpretacji zagadnień związanych z pojmowaniem cielesności człowieka na gruncie filozofii, i taki jest główny cel tej pracy.

Składa się ona z dwóch części: historycznej i systematyczno-problemowej. W części pierwszej Autor tropi „ślady ciała” w tekstach oryginalnych – księgach sakralnych i pismach twórców głównych systemów filozoficznych świata, poczynając od wielkich systemów Wschodu (hinduizm, buddyzm, taoizm) poprzez systemy filozoficzne świata antycznego (Platon, Arystoteles, antropologia biblijna, stoicy, Plotyn), czasów nowożytnych (Kartezjusz, Pascal, Kant, Hegel, Feuerbach) oraz czasów współczesnych i najnowszych (Marks i Engels, Nietzsche, Scheler, Marcel, Merleau-Ponty, Teilhard de Chardin, Rorty, Maritain, Mounier, Jan Paweł II). Autor nie ogranicza się do wyszukiwania samych tylko twierdzeń dotyczących ciała ludzkiego, lecz omawia kolejne koncepcje cielesności w kontekście całościowej wizji człowieka, jaka powstała w ramach danego systemu filozoficznego, uwzględniając takie podstawowe kwestie, jak: rozwiązanie problemu relacji ciała do duszy, ontologiczny status ciała i duszy oraz ich cechy, konsekwencje posiadania ciała (tu m.in. rozwiązanie problemu relacji człowieka do świata przyrody).

Lektura pierwszej części pracy nie tylko daje możliwość zapoznania się z różnymi koncepcjami cielesności ludzkiej, pozwala także zrozumieć podstawowe zasady budowy systemu filozoficznego. Opisy Autora pokazują, iż poszczególne koncepcje zawsze podporządkowane są systemowi, z którego się wywodzą, stąd też koncepcja ciała człowieka jest częścią szerszej koncepcji natury człowieka (antropologii), która opiera się na ogólnej koncepcji natury świata (ontologia). Z książki dowiadujemy się również, iż w wyjaśnieniach ontologicznych można wyodrębnić dwa podstawowe podejścia – materializm i spirytualizm: w ujęciu materialistycznym istnieje przekonanie, iż wszystko jest materią lub z niej się wywodzi (stąd człowiek=ciało), natomiast w ujęciu spirytualistycznym materii przeciwstawia się ducha, uznając go za byt najdoskonalszy (człowiek=dusza, ciało jako bierne narzędzie duszy). Autor tłumaczy, iż niektórzy filozofowie dostrzegali słabości tych dwóch skrajnych koncepcji i dokonywali ich modyfikacji i połączenia, co zaowocowało takimi koncepcjami, jak hylemorfizm, dualizm ontologiczny czy panlogizm. Koncepcje natury człowieka i jego ciała zmieniały się i ewoluowały poprzez dostrzeganie nowych problemów i kwestii. Kowalczyk wskazuje na istniejące pomiędzy filozofami wzajemne inspiracje, zapoży-

czenia, a także na mniej lub bardziej jawną krytykę i negowanie teorii pomiędzy twórcami najbardziej wpływowych w świecie zachodnim systemów filozoficznych.

Bardzo istotne w omawianym dziele jest również to, iż Autor nie tylko interpretuje twierdzenia na temat cielesności zawarte w świętych księgach i pismach filozofów, lecz poddaje je także analizie krytycznej, wskazując na niekonsekwencje, wewnętrzne sprzeczności, a przede wszystkim na negatywne skutki różnych wizji natury świata i natury człowieka dla harmonijnego rozwoju i jakości funkcjonowania społeczeństwa oraz dla człowieka jako jednostki i osoby ludzkiej. Jest to krytyka z punktu widzenia filozofii personalistyczno-teistycznej, a więc systemu opartego na wierze w godność osoby ludzkiej jako wartości najwyższej, niezbywalnej i niezniszczalnej, będącej darem od Boga – wszechmocnego Stwórcy i bezgranicznie miłującego Ojca.

Część druga monografii zawiera omówienie szczegółowych zagadnień związanych ze sferą cielesności, takich jak koncepcje genezy ciała ludzkiego, koncepcje poznawalności ciała oraz poszczególne funkcje ciała, wśród których znajdują się funkcje: epistemologiczna, ontologiczna, dynamiczno-emocjonalna, kreacyjna, komunikacyjno-społeczna, aktywno-kreatywna (rola pracy w życiu człowieka), zdrowotno-terapeutyczna, rekreacyjno-sportowa, pragmatyczno-ludzyczna, estetyczno-dekoracyjna i religijna.

Omawiając zagadnienie genezy ciała, Autor przypomina, iż jest to problem interdyscyplinarny, dotyczy bowiem nauk empiryczno-przyrodniczych i filozofii. Wskazuje on także na prawdopodobieństwo teorii ewolucji i jej niesprzeczność z teorią aktu stwórczego Boga (koncepcja łącząca te dwie rzeczy określana jest mianem kreacjonizmu ewolucyjnego). Kowalczyk przywołuje także spór o początek życia ludzkiego i konsekwencje niektórych rozwiązań tego problemu, takich jak aborcja, niszczenie zarodków ludzkich towarzyszące zapłodnieniu *in vitro*, stosowanie antykoncepcyjnych środków postkoidalnych – które zgodnie z nauką Kościoła katolickiego i z punktu widzenia personalizmu uważa za moralnie złe. Warto zauważyć, iż podjęcie tego problemu i moralna ocena zjawisk z nim związanych są ważnym zadaniem w dobie upowszechniającej się, jawnej lub zakamuflowanej, propagandy na rzecz relatywizmu etycznego i liberalizmu, które mimo swych założeń prowadzą *de facto* do deprecjacji wartości życia ludzkiego.

Ważne wnioski zawiera także omówienie kwestii poznawalności ciała ludzkiego. Autor monografii wyróżnia poznanie zewnętrzne, oparte na sensorywnej percepcji ciała oraz poznanie wewnętrzne, obejmujące spostrzeżenia zmysłowe i świadomość. Kowalczyk przypomina, iż oba typy poznania wzajemnie się uzupełniają, zaś eliminacja któregoś z nich prowadzi do deformacji osoby ludzkiej, jako że samo poznanie empiryczne depersonalizuje człowieka, a samoświadomość jest subiektywna i nietrwała i nie może stanowić podstawy poznania jego natury.

W zakończeniu pracy Autor w ciekawy sposób podejmuje kwestię sensu/bezsensu śmierci człowieka. Ujawnia trzy rodzaje wizji śmierci, które można by określić jako wizję pesymistyczną, wizję idealistyczno-optymistyczną i chrześcijańską wizję reali-

styczno-optimistyczną. Wizja pesymistyczna uznaje życie ludzkie za bezsensowne w perspektywie nieuniknionej śmierci, będącej absolutnym końcem człowieka, wizja idealistyczno-optimistyczna ukazuje śmierć jako błogosławieństwo, wyzwolenie od ciężaru ciała i przejście do lepszego świata, natomiast chrześcijańska wizja realistyczno-optimistyczna mówi, iż śmierć jest złem jako konsekwencja grzechu ludzkiego, jest tragicznym zniszczeniem ciała i osobowości człowieka, ale łaska Boża łagodzi skutki śmierci i daje człowiekowi możliwość życia wiecznego, podkreślając wartość cielesnej natury człowieka przez zapowiedź zmartwychwstania ciał.

Wielką zaletą tej recenzowanej monografii jest skrupulatność i dbałość o precyzyjne ujęcie badanego problemu, a jednocześnie uniknięcie „przeciążenia” wiedzą jako efektu natłoku informacji, które w ostatecznym rozrachunku mogą okazać się mało istotne, zbędne, a często wręcz mylące (co bywa udziałem autorów mniej doświadczonych). Warto w tym miejscu przypomnieć, iż całościowe omówienie danej teorii obejmuje następujące etapy: przedstawienie twierdzeń w ich dosłownym brzmieniu, próbę ich interpretacji poprzez ukazanie szerszego kontekstu oraz ocenę logiki twierdzeń i praktycznych skutków ich upowszechnienia. Niewielu autorów podejmuje się realizacji wszystkich wyżej wymienionych kroków; jednym z nich jest książka Stanisław Kowalczyk, czego dowodzi lektura jego dzieł, w tym m.in. książki *Ciało człowieka w refleksji filozoficznej*. Stanowi to o dużej wartości merytorycznej omawianej tu pracy oraz świadczy o głębokiej świadomości podejmowanych problemów, a także twórczym zaangażowaniu Autora w upowszechnianie wiedzy na temat różnych systemów filozoficznych i ich stosunku do określonych obszarów życia ludzkiego.

Układ treści omawianej pracy jest prosty, jasny i przejrzysty, a podział na poszczególne części logiczny i wyczerpujący możliwości, dzięki czemu lektura dzieła jest „przyjazna” zarówno dla tych czytelników, którzy będą zainteresowani całością tekstu, jak i dla tych, którzy będą skupiać się na poszczególnych częściach książki czy na konkretnych zagadnieniach w niej omawianych. Kolejne koncepcje przedstawiane są w podobny sposób zgodnie z ustalonym schematem, co pomaga w ich zrozumieniu i ułatwia dokonywanie porównań. Wszystkim poruszonym w książce zagadnieniom towarzyszą liczne odnośniki, do pracy dołączona jest też obszerna bibliografia.

Jeśli chodzi o „język” książki, to trzeba podkreślić, że Autor używa fachowej terminologii z zakresu filozofii, co może czynić tekst trudnym dla osób sięgających po raz pierwszy po tego typu opracowanie, jest jednak to dobra okazja do wzbogacenia osobistego słownika o pojęcia ważne w znajomości teorii z dziedziny filozofii i nauk społecznych. Lektura pracy pozwala zaznajomić się i oswoić z takimi terminami, jak ontologia, antropologia i epistemologia, materializm i spirytualizm, immanentny i transcendentny, podmiot i przedmiot itp. Opisy zawarte w książce stanowią również przykład języka stosowanego do opisu natury ludzkiej z użyciem takich wyrażeń, jak „ontologiczny status człowieka”, „moralna kondycja człowieka”, „czynniki osoby ludzkiej”, „uwarunkowania działań człowieka”, „wymiar biologiczno-somatyczny,

psychiczno-umysłowy i osobowo-duchowy człowieka”, „holistyczna koncepcja człowieka”. Można zatem uznać, iż książka Kowalczyka stanowi nie tylko kompendium wiedzy na temat koncepcji ciała człowieka, lecz może być także lekcją na temat tego, jakimi pojęciami i zwrotami można mówić o człowieku.

Jak starano się wykazać w niniejszej recenzji, książkę Stanisława Kowalczyka warto przeczytać dla kilku ważnych powodów: pozwala ona wzbogacić i uporządkować swoją wiedzę na temat istniejących systemów filozoficznych, pokazuje różnorodność koncepcji ciała ludzkiego, pomaga poznać lub przypomnieć sobie fachową terminologię filozoficzną, w tym terminologię używaną do opisu natury i kondycji człowieka, jest okazją do zapoznania się z założeniami personalizmu, a przede wszystkim daje możliwość uświadomienia sobie faktu ogromnego wpływu filozoficznych rozwiązań na życie społeczne i życie każdego człowieka. A dowiedzenie tego jest potrzebne, gdyż w świadomości i opinii wielu osób, które z racji odbywanych studiów czy wykonywanego zawodu „otarły się” o podstawową wiedzę o systemach filozoficznych, jest ona jedynie zbiorem dziwacznych teorii nieodnoszących się w żaden sposób do życia „realnego”.

Niech w zakończeniu niniejszych rozważań znajdzie się najważniejsza uwaga, iż Stanisław Kowalczyk poprzez swoją książkę wykazuje troskę o przyszłość człowieka w kontekście ogromnego zagrożenia, jakim jest degradowanie ciała ludzkiego do roli biernego narzędzia, obiektu zaspokajania egoistycznych potrzeb i żądz (pornografia, prostytutka) czy materiału badawczego lub eksperymentalnego (odhumanizowana medycyna, selekcja i niszczenie zarodków ludzkich jako efekt stosowania zapłodnienia *in vitro*). Kowalczyk przypomina, iż ciało człowieka jest integralną częścią osoby ludzkiej i jako takie obdarzone jest godnością i wymaga poszanowania od samego początku swego istnienia, czyli od momentu poczęcia. Przypomina także, iż nawet dla słusznych i dobrych celów, takich jak wyleczenie choroby czy posiadanie dziecka, ciało człowieka nie może być potraktowane wyłącznie jako przedmiot, bo to pociąga za sobą degradację całej osoby ludzkiej i w ostateczności – człowieczeństwa i ludzkości. A zatem wartość tej książki polega również na tym, iż wiedząc, co inni mówili o ludzkim ciele i jakie były tego konsekwencje, możemy świadomie unikać poważnych w skutkach błędów i poszukać takich rozwiązań, które będą potwierdzeniem osobowej godności człowieka i wielkiej wartości jego życia.

Elżbieta Iwanicka
Instytut Socjologii KUL